Valeria GUŢU ROMALO

EVOLUŢIA LIMBII ROMÂNE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

1. Acceptând ca premisă teza argumentată ştiinţific că idiomul romanic vorbit în Republica Moldova este *limba română*, expunerea care urmează nu revine asupra acestei probleme – larg discutate înainte şi mai ales după 1989[1]. Singura concluzie ştiinţifică din perspectivă lingvistică este că limba maternă, tradiţională pe care o folosesc „moldovenii" (şi „românii"[2]) din Republica Moldova este limba română.

În coordonatele implicate de această premisă fundamentală, problema *evoluţiei limbii române pe teritoriul Republicii Moldova* este abordată din perspectiva *condiţiilor de funcţionare* în perioada de după 1989. Înţelegerea faptelor şi fenomenelor proprii acestui scurt interval de timp, cu adânci şi complicate implicaţii istorice, impune şi o succintă incursiune în trecut.

Din perspectiva de ansamblu a evoluţiei limbii române, ceea ce caracterizează ipostaza utilizată în Republica Moldova şi explică cele mai multe din fenomenele înregistrate este faptul că de aproape două secole această ramură a funcţionat în condiţii de *bilingvism*[3], şi anume de *bilingvism instituţionalizat*.

Acest tip de bilingvism poate fi definit prin faptul că e un bilingvism *comunitar* – deci nu individual – şi că presupune un *statut diferenţiat* al limbilor în contact, diferenţiere derivând din rolul pe care organizarea de stat îl atribuie fiecăreia dintre ele. Asocierea unuia dintre idiomuri cu instituţiile statale, prin acordarea statutului de „limbă oficială", îi conferă, în raport cu celălalt, o poziţie privilegiată în activitatea de comunicare socială, dar şi, mai ales în anumite condiţii istorice, şi din perspectiva evoluţiei limbii ca atare[4].

2. Până în 1812, limba română utilizată pe ambele maluri ale Prutului se dezvoltă în interiorul unui *proces unic*, în sensul impus de evoluţia socială şi istorică a comunităţii a cărei comunicare o asigură şi de condiţiile locale specifice – care implică, în multe cazuri, şi coabitarea cu populaţii de etnii diferite, deci funcţionarea în condiţii de (eventual*) bilingvism comunitar spontan*; după această dată, condiţiile de utilizare se modifică ca urmare a desprinderii teritoriului de la stânga Prutului de restul spaţiului românesc.

Prin includerea Basarabiei în Imperiul ţarist, limba română a acestei regiuni a fost implicată într-o modalitate de comunicare socială care se desfăşoară în condiţiile *bilingvismului instituţionalizat*: comunicarea în limba română (ca şi cea, restrâns locală, în găgăuză sau bulgară) este dublată de utilizarea paralelă, în calitate de *limbă oficială*, a limbii ruse. Ca limbă de stat, a Imperiului ţarist – a cărui „gubernie" devine Moldova de la stânga Prutului, rusa este unica[5] folosită în administraţia publică, este propagată prin şcoală şi pătrunde, de la un moment dat, şi în biserică.

Situaţia socială a limbii române din Basarabia nu se deosebeşte prea mult în această etapă de cea folosită în Transilvania sau în alte teritorii care depăşeau atunci (sau depăşesc astăzi) frontierele organizaţiilor statale româneşti, iar consecinţele lingvistice directe ale bilingvismului instituţionalizat sunt relativ reduse, neafectând vorbirea locală într-o măsură mult mai mare decât bilingvismul spontan, dat fiind că cele două idiomuri sunt utilizate oarecum paralel, în situaţii de comunicare diferite.

Pe teritoriul Basarabiei, limba română continuă să fie folosită în condiţiile vieţii tradiţionale, mai ales în localităţile rurale, unde continuă să asigure comunicarea aproape în exclusivitate[6].

În spaţiile urbane, cu populaţie plurilingvă[7], comunicarea este evident dominată de limba oficială; româna – a cărei utilizare este redusă prin numărul relativ mic în oraşe al vorbitorilor, dar şi prin limitarea la

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

comunicarea cotidiană, este puternic concurată de rusă, care, la oraş (mai ales la Chişinău), este utilizată în toate situaţiile, inclusiv în comunicarea colocvială. Registru funcţional dominat în spaţiul rural de limba română.

Efectele lingvistice ale acestui sistem de comunicare bilingvă nu pot rămâne fără urmări mai ales ţinând cont de durata procesului. Ele afectează mai curând superficial – prin abundenţa împrumuturilor lexicale din rusă – organizarea mijloacelor lingvistice de comunicare tradiţională a populaţiei româneşti din Basarabia.

Un efect mai puţin evident – şi târziu conştientizat –, dar cu consecinţe importante şi cu implicaţii profunde în evoluţia etniei a cărei limbă nu are statut de limbă oficială, derivă tocmai din separarea funcţională a limbilor în condiţiile bilingvismului instituţionalizat. Este dezavantajat idiomul care, nefiind acceptat ca limbă oficială, este supus unei limitări funcţionale riscând să ajungă a nu fi folosit decât în comunicarea colocvială cotidiană, în relaţiile familiale sau amicale. În condiţiile unei asemenea restrângeri funcţionale, cea mai periclitată este *varianta literară*: suplinită în comunicarea socială de limba oficială, riscă, din lipsă de utilizare (şi de utilitate) în multe domenii de activitate, să nu mai ţină pasul cu evoluţia societăţii căreia îi serveşte ca mijloc de comunicare sau chiar să degenereze.

Idiomul ca atare nu dispare, nu se pierde, dar se declasează, privat de forma sa superioară de realizare (cea mai evoluată, dar şi mai activă şi mai mobilă în condiţiile societăţii moderne).

Bilingvismul instituţionalizat, în forma sa neegalitară, defavorizează evoluţia concurentului – acceptat, dar cu statut de idiom „secundar" –, îngrădit în realizarea funcţiilor sale comunicative prin limitarea atribuţiilor sociale în interiorul structurii statale în care funcţionează.

3. Din 1812 până azi, comunicarea socială pe teritoriul Basarabiei s-a bazat pe două limbi: limba română, vorbită de populaţia autohtonă majoritară, şi limba rusă, limbă a unei minorităţi, a cărei pondere a crescut în timp, mai ales după 1940.

Vorbitorii de alte limbi, cetăţenii altor etnii (găgăuzi, bulgari, evrei, armeni etc.) ai Republicii Moldova reprezintă în ansamblul populaţiei procente prea modeste pentru a conta (şi influenţa) semnificativ raporturile dintre cele două limbi principale.

În acest lung interval de timp, utilizarea şi dezvoltarea celor două limbi s-au realizat continuu în condiţiile bilingvismului instituţionalizat, raportul dintre ele modificându-se în timp ca urmare a evoluţiei istorico-politice a regiunii.

Din acest punct de vedere, procesul înregistrează patru etape, determinate de schimbarea statutului lor: calitatea de limbă oficială, preluată în 1812 de rusă, revine din 1918 până în 1940 limbii române; după 1940 şi mai ales după 1944, ca urmare a integrării Basarabiei în spaţiul sovietic, hegemonia limbii ruse, din nou limbă de stat, se manifestă în comunicarea socială în mod agresiv, sprijinită de o complicată politică ideologică, culturală şi lingvistică; după 1989 raporturile se modifică de această dată în favoarea limbii române, declarată prin constituţie limbă de stat.

Din perspectiva evoluţiei limbii române din Republica Moldova, efectul cel mai important – prin posibile consecinţe – al primei etape de bilingvism instituţionalizat, pe lângă influenţele directe exercitate de limba de stat, mai ales pe cale administrativă, care au afectat profund componenta colocvială a românei folosite în Basarabia – l-a reprezentat participarea limitată a acesteia la procesul general de constituire şi consolidare a limbii literare în ipostaza sa modernă[8].

A doua etapă, în care statutul de limbă oficială a revenit limbii române, a permis refacerea relaţiilor istorice, reintegrarea românei din Basarabia în matca firească de evoluţie lingvistică. Prin instituţii, prin şcoală şi biserică, funcţionând – în concurenţă cu rusa – în condiţiile specifice bilingvismului instituţionalizat, limba română îşi regăseşte funcţionalitatea comunicativă în integralitatea sa, ceea ce duce la

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

reactivarea şi răspândirea variantei literare, ipostază în care fusese înlocuită în comunicarea etapei precedente de rusă ca limbă de stat.

Cea de a treia etapă a bilingvismului, etapă determinată de includerea teritoriului basarabean în organizarea de stat a Uniunii Sovietice, readuce în prim plan rusa, dar se deosebeşte de cea anterioară (1812-1918).

Raporturile dintre cele două limbi devin mult mai complicate ca urmare a modificărilor teritoriale (consecinţă a includerii spaţiului transnistrean), dar şi din pricina unei politici lingvistice de stat mai elaborate şi, politic şi ideologic, mai subversive[9].

Situaţia lingvistică (şi psihologică) creată în această perioadă explică măcar în parte linia sinuoasă a evoluţiei lingvistice din Republica Moldova după 1989, când, printr-o hotărâre a Sovietului Suprem, limba etniei majoritare îşi recapătă – ca rezultat al activităţii susţinute şi curajoase a Mişcării de Eliberare Naţională – statutul de limbă oficială, de limbă de stat.

Legiferarea (în august 1989) a schimbării statutului, asociată cu adoptarea grafiei latine şi recunoaşterea identităţii cu limba română, marchează începutul celei de a patra etape de evoluţie în condiţiile comunicării bilingve a limbii române din Republica Moldova.

4. Din punct de vedere legal, constituţional, raporturile în interiorul bilingvismului de după 1989 nu se deosebesc de cele din 1918: în ambele situaţii, românei i se recunoaşte rolul de limbă oficială a Republicii Moldova. Cadrul organizatoric, statal, dar şi social şi etnic, în care se produce această recunoaştere, este însă mult diferit.

O diferenţă priveşte *teritoriul* implicat în procesul de comunicare bilingvă: după 1940, reînglobată în Uniunea Sovietică, Basarabia face parte, alături de Transnistria, din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească.

Lărgirea teritoriului antrenează schimbări la nivelul componenţei etnice şi lingvistice a Republicii Moldova, dar şi din alte puncte de vedere. Regiunea transnistreană, înglobată până la un moment dat Ucrainei şi reprezentând după 1924 Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, avea o „istorie" şi o experienţă sovietică mai lungă şi, deşi populată de un număr mare de vorbitori de limbă română, spre deosebire de Basarabia, nu participase istoric la evoluţia statului român şi, implicit, nici la dezvoltarea şi răspândirea limbii literare.

Includerea într-o unică structură statală a două teritorii cu „istorii" substanţial distincte nu putea să rămână fără consecinţe în ce priveşte soluţionarea diverselor probleme pe care le ridică „istoria" comună.

Diferit este însă şi tabloul *lingvistic* al Republicii Moldova, care în 1989 se caracterizează printr-o mai mare diversitate a limbilor etnice utilizate în comunicare, dar şi printr-o modificare a raportului dintre cele două limbi articulând bilingvismul instituţionalizat: deşi populaţia de limba română continuă să fie majoritară, numărul rusofonilor e mai mare decât în 1918 ca urmare a deplasărilor de populaţie, dar mai ales a poziţiei hegemonice anterioare, când orice funcţie administrativă, ştiinţifică sau culturală mai importantă, ca şi accesul la studii superioare presupuneau cunoaşterea limbii oficiale de către toţi cetăţenii Republicii Moldova.

Situarea constituţională, în 1989, a limbii române ca limbă oficială, ca şi reglementările adiacente referitoare la „funcţionarea limbilor vorbite pe teritoriul republicii" au reprezentat sorgintea şi punctul de sprijin ale unui promiţător proces de reabilitare a limbii române în raporturile ei cu celelalte limbi, şi, implicit, de reconsiderare a importanţei în structura statală a celor care o vorbesc.

Desfăşurarea acestui proces, care se bizuia pe aplicarea prevederilor legislative, a fost perturbat de modificarea – în 1994 – a articolului 13 din constituţie prin reintroducerea sintagmei *limba moldovenească* în locul celei de *limba română* („Limba de stat (oficială) a R.M. este limba moldovenească")[10].

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

Această aparent nesemnificativă modificare şi-a revelat, prin consecinţele pe care le-a antrenat, caracterul subversiv şi manipulatoriu, demonstrând importanţa pe care o poate avea un *simbol* atât din perspectiva practicii sociale, cât şi sub aspectul teoretic al înţelegerii bilingvismului.

5. Efectele negative antrenate de reintroducerea sintagmei *limba moldovenească* erau previzibile dată fiind istoria mai îndepărtată a conceptului, dar şi polemica acerbă, cu mare încărcătură politică, în jurul semnificaţiei sale.

Discuţii aprinse, în care au fost invocate argumente diverse, mai mult sau mai puţin ştiinţifice şi inocente, au vizat în special raportul dintre idiomul local utilizat în Republica Moldova şi limba română, aspect asupra căruia – cum am precizat de la început – nu mă opresc, deoarece e o problemă pe care o consider, din punct de vedere ştiinţific, definitiv (şi de la bun început) rezolvată în sensul „una şi aceeaşi limbă".

Dacă ştiinţific în această problemă nu mai e nimic de adăugat, din perspectiva virtualităţilor ideologic manipulatorii, nu este inutilă o succintă retrospectivă istorică şi o mai aprofundată analiză sociolingvistică.

În utilizarea curentă, determinativul *moldovenesc* este spontan asociat cu numele topic *Moldova* („care ţine de..., se referă la Moldova"). Dezvoltările (şi interpretările) semantice sunt condiţionate contextual, dar şi prin sensul atribuit termenilor cu care adjectivul în cauză este asociat.

Ca urmare a avatarelor istoriei, chiar toponimicul de la care e derivat adjectivul se constituie în sursă de ambiguitate: substantivul *Moldova*, care denumea generic regiunea de la est de Carpaţi locuită de români şi în care comunicarea era asigurată de limba română, devine „polisemantică" după 1812: continuă să fie folosită ca „ţară", „principat de sine stătător", apoi „parte/provincie a României", dar desemnează frecvent şi teritoriul înglobat în Imperiului rus (denumit adeseori şi Basarabia), iar, în organizarea statală sovietică – deci după 1918 – o „regiune" (mai mult sau mai puţin) autonomă sau o „republică socialistă".

În condiţiile unei semantici atât de multivalente a bazei derivative e firesc ca semnificaţia adjectivului derivat să fie, la rândul ei, multiplu interpretabilă şi, ca atare, susceptibilă de utilizări tendenţioase, mizând pe echivoc, în argumentări partizane.

Ambiguitatea polivalentă a adjectivului poate fi agravată de asocierea lui în grupări sintagmatice cu alte vocabule, la rândul lor, polisemantice. Generatoare de echivoc este, de pildă, asocierea cu substantivul *limbă*, care, în accepţiile sale principale, e compatibil cu semnificaţii acoperind diferite entităţi lingvistice: „limbă", „grai/dialect" (diviziune, ipostază diatopică a unui sistem lingvistic) sau chiar „vorbire". Identificarea limbă=grai explică calificarea ca „limbă" a vorbirii proprii, a graiului regional – variantă dialectală a limbii române[11] – utilizat în spaţiul rural al Republicii Moldova.

Istoria şi utilizarea sintagmei *limba moldovenească* demonstrează cu prisosinţă capacitatea manipulatoare a acestui tip de grupări.

Nediferenţierea (sau confuzia) semantică „limbă/grai" poate fi rezultatul spontan al unei conceptualizări neclare, insuficient ştiinţifice, sau al unor intenţii partizane, politic manipulatoare, situaţii clar ilustrate de cercetarea istorică a modului de utilizare a sintagmei *limba moldovenească*[12].

Prima motivaţie – cea „inocentă" – poate explica utilizarea sintagmei în comunicarea cotidiană, între vorbitori neavizaţi (ştiinţific sau politic) sau într-o perioadă în care distincţia ştiinţifică ca atare nu era încă destul de clară sau destul de larg răspândită. În situaţii de acest fel, sintagmele *limba moldovenească* şi *limba română* sunt adeseori folosite – paralel şi cu aceeaşi semnificaţie – în acelaşi text.

Exemple concludente se întâlnesc chiar în documente redactate pe teritoriul Basarabiei. Fenomenul este clar ilustrat, de pildă, de formulări ca: „Despre permisiunea artistului Teatrului Mare din Bucureşti – cetăţean *român* Petru Alexandresco de

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

a susţine spectacole în limba *moldovenească"* sau „spectacole în limba *moldovenească* cu o trupă de actori *moldoveni de la Bucureşti"*, utilizate spre sfârşitul sec. al XIX-lea (1886-1888) în texte cu caracter semioficial (e vorba de corespondenţa privind aprobarea pe teritoriul Basarabiei a unor spectacole de teatru sau circ propuse de trupe din Principate), în care cele două determinative (*moldovenesc/românesc*) sunt utilizate şi cu referire la limba spectacolelor şi artiştilor din Principate[13].

Utilizarea tendenţioasă a sintagmei *limba moldovenească,* pentru a denumi idiomul populaţiei autohtone din spaţiul anexat în 1812, e proprie perioadei care debutează cu această dată şi devine tot mai frecventă în timp, fiind inclusă în „instrumentarul" justificativ al separării regiunii dintre Prut şi Nistru de restul teritoriului de limbă română.

În această perspectivă, adjectivul *moldovenesc* se detaşează semantic de toponimul Moldova, prin dezvoltarea unei denotaţiii care pune în relief componenta etnică – *popor moldovenesc / moldovean* (mai rar, *moldav*), *limbă / tradiţie / cultură / ştiinţă moldovenească,* care trimit la o bază derivativă *Moldova* „regiune", dar mai ales „stat": *Republica (Socialistă) Moldovenească*. În această configuraţie semantică *limba moldovenească* este limba populaţiei *republicii moldoveneşti*, a *moldovenilor*, care sunt cetăţeni ai *Republicii Moldova* şi vorbesc *moldoveneşte*. Ultima filiaţie interpretativă – care confundă etnia şi cetăţenia, apartenenţa regională şi autoritatea statală – explică afirmaţia (convingerea) acelor cetăţeni ai Republicii Moldova care susţin – adeseori cu spontană ingenuitate – că „vorbesc moldoveneşte / limba moldovenească" şi nu „româneşte / limba română".

Opoziţia dintre „limba română" şi aşa-zisa „limba moldovenească" se configurează în acest caz la nivelul superficial al corelaţiei – false, în cazul dat – două state, două limbi.

6. Insistenţa asupra deosebirilor dintre limba română şi idiomul („moldav") al populaţiei / etniei autohtone din Basarabia urmăreşte detaşarea lui de trunchiul lingvistic firesc (ştiinţific recunoscut şi dovedit) şi răspunde dorinţei politice de legitimare a anexiunii din 1812 şi de separare a populaţiei din această regiune de limba şi poporul României.

Aşarnarea împotriva unităţii de limbă este de fapt aşarnarea împotriva unităţii de neam[14] şi are explicaţii politice.

Contestarea identităţii de limbă are însă, cum arăta E. Coşeriu, şi grave consecinţe etnice, căci „A promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi, deci, un genocid etnico-cultural"[15].

Preocuparea de a separa populaţia şi idiomul de pe cele două maluri ale Prutului, de a slăbi legătura dintre limba („moldovenească") vorbită în Basarabia şi limba română din „Moldova românească" s-a concretizat de-a lungul anilor la nivel „simbolic" prin utilizarea celor două glotonime, dar şi prin măsuri şi acţiuni destinate să dirijeze idiomul din teritoriile anexate în sensul unei dezvoltări divergente în raport cu matricea originară – limba română.

În etapa de început a existat chiar o tentativă oficială de detaşare lingvistică şi etnică a populaţiei băştinaşe a Basarabiei de restul Moldovei prin slavizarea limbii acestei componente etnice, idiom pe care autorităţile o desemnau tot mai constant ca „moldovenească".

Se prefigura deziderativ crearea unui fel de limbă artificială. Realitatea proiectului, finalitatea, dar şi inconsistenţa lui reies cu claritate dintr-un document de la 1863, o scrisoare adresată de o autoritate locală din Odesa către ministrul învăţământului, unde citim textual: „Sunt de părere că va fi greu să împiedicăm populaţia românească a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine" care, consideră cu luciditate autorul, „o vor

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

dezvolta pe baza elementelor latineşti", situaţie de natură să zădărnicească „restricţiile guvernământului ce urmăresc... scopul înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave"[16].

Într-o abordare mai realistă, procesul de rusificare[17] este realizat prin măsuri şi reglementări vizând alterarea dirijată a limbii române din teritoriul recent anexat prin sprijinirea influenţei ruseşti spontane care se manifesta, inevitabil, în această fază a bilingvismului instituţionalizat, când limba română se mai preda în şcoli („nu-i putem constrânge pe învăţători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova şi Valahia" (loc. cit.).

Măsuri şi reglementări oficiale – interdicţii, recomandări – favorizând, direct sau indirect, limba dominantă –, jalonează evoluţia întregului proces[18].

Proiectul de creare prin slavizare forţată a unui idiom artificial, diferit de română, dovedindu-se naiv şi nerealist, contrar modului firesc de rezolvare a raporturilor dintre limbi, această abordare *din exterior* a atacului asupra limbii române a fost înlocuită printr-o tentativă de subminare *din interior*.

Eforturile ulterioare de a separa de limba română idiomul din stânga Prutului s-au concentrat asupra *variantei literare*, a formelor de exprimare cultă, a cărei pondere şi importanţă în comunicare creşte odată cu dezvoltarea istorică a societăţii.

În toată această perioadă, limba română din teritoriile statului român, ca limbă oficială, urmează cursul dezvoltării fireşti de modernizare şi unificare, pe când în stânga Prutului evoluţia limbii române se desfăşoară în condiţiile bilingvismului instituţionalizat şi a presiunilor separatiste, condiţii care, cu intensitate variabilă şi în forme diverse, caracterizează întreaga perioadă. Politica manipulatoare, mai şovăielnică în etapa de început, capătă amploare şi se diversifică în timp.

Într-o primă etapă, în cursul sec. al XIX-lea (după 1812), când în comunicarea la nivelul de ansamblu al colectivităţilor de limbă română predominantă era încă diferenţierea regională, varianta literară fiind în plin proces de constituire, diferenţele dintre limba română utilizată pe cele două maluri ale Prutului nu sunt prea mari[19], mai ales că nici presiunile politice exercitate asupra Basarabiei nu au încă o orientare prea clară.

Ulterior, raporturile dintre vorbirea populară şi varianta cultă evoluează în condiţii diferite, determinate de apartenenţa statală a celor două teritorii.

Conştientizarea importanţei variantei culte / literare în comunicare, dar şi în afirmarea ca „naţiune" sau „etnie" (şi, implicit şi indirect, în definirea „statului [naţional], beneficiind de [un anumit grad de] autonomie") se accentuează după 1918.

În perioada în care, pe teritoriul României, varianta literară a limbii române era în faza de consolidare şi extindere, politica lingvistică din regiunea transnistreană – care din 1923 aspira la statutul de „republică autonomă" (de limba „moldovenească") – se concentra asupra formării unei variante literare proprii, a cărei principală calitate era să se deosebească de româna literară[20].

În acest scop, s-a încercat – în vederea diferenţierii – soluţia accentuării caracterului regional prin cultivarea unor particularităţi strict locale, proprii unor judeţe de dincolo de Nistru. „Graiul" astfel constituit urma să fie extins în restul teritoriului.

O altă modalitate de a imprima o direcţie divergentă evoluţiei acestei variante a constat în respingerea neologismului romanic atât de caracteristic pentru ipostaza modernă a limbii române literare. În acest sens se recomanda păstrarea cuvintelor mai vechi (de diverse origini: slave, turceşti, greceşti etc.) şi evitarea neologismelor romanice (mai ales franceze) la care recurge adeseori varianta cultă[21] a limbii române.

Respingerea sursei romanice în crearea fondului neologic şi orientarea către rusă în situaţiile în care dezvoltarea istorică impunea realităţi şi concepte noi şi, implicit, completarea masivă a arsenalului lingvistic cu mijloacele necesare asigurării comunicării sociale, reprezintă o soluţie teoretică ce favorizează pro-

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

cesul de rusificare, în măsura în care, ca participant principal la procesul de comunicare bilingvă, rusa, limbă oficială, constituie şi sursa spontană şi imediată de îmbogăţire lexicală.

Dar obstacolul cel mai important în calea dezvoltării fireşti a variantei literare în condiţiile de comunicare în Republica Moldova l-a reprezentat – până în 1989 – limitarea funcţionalităţii ei, căci o parte foarte importantă a comunicării, cea care presupune utilizarea obligatorie a limbii oficiale, era realizată în rusă[22].

7. Legislaţia lingvistică adoptată în august 1989 modifică esenţial poziţia limbii române ca mijloc de comunicare prin statuarea ei ca *limbă oficială* a republicii.

În această calitate, utilizarea limbii populaţiei majoritare se extinde în toate domeniile de activitate, ceea ce presupune un instrument evoluat, adecvat tuturor situaţiilor de comunicare.

În cadrul legal astfel instituit, deciziile şi reglementările destinate orientării pe un nou făgaş a comunicării lingvistice în Republica Moldova au fost judicios întemeiate ştiinţific şi au avut în vedere refacerea prin consolidare a acelei ipostaze a limbii care, deşi grav prejudiciată în perioada anterioară, reuşise să capete – după 1956 – o configuraţie proprie prin delimitare deliberată faţă de regionalismul exagerat şi o anumită reţinere în raport cu elementul rusesc[23].

Fundamentale în acest sens au fost introducerea grafiei latine şi recunoaşterea identităţii dintre idiomul „limba moldovenească" şi limba română.

Înlocuirea caracterelor chirilice cu litere latine – acţiune în esenţă superficială, cu modeste implicaţii directe în organizarea lingvistică[24] – a avut un mare impact prin revelarea relaţiei directe cu limba română (şi implicit distanţarea faţă de rusă), iar recunoaşterea identităţii limbii „moldoveneşti" cu româna (oferind un model) i-a deschis largi posibilităţi de desăvârşire în procesul de instaurare ca „limbă de stat".

Ţinând seamă de starea de fapt de la care se pornea, procesul astfel angajat nu era de la bun început un proces simplu nici lingvistic, nici etnic. După aproape o jumătate de secol de dominare în comunicare a limbii ruse – limbă oficială, limbă a nivelurilor de conducere, dar şi limbă a organizării sociale, a ştiinţei şi tehnicii, şi în mare măsură chiar a comunicării cotidiene în comunităţile urbane, limba română, în ciuda statutului de limbă a populaţiei majoritare, fusese social dezavantajată în procesul de comunicare.

Pentru corectarea acestei stări de lucruri s-au propus măsuri administrative: condiţionarea atestării în administraţie, în justiţie şi în funcţiile de conducere prin gradul de cunoaştere a limbii române, sporirea interesului pentru limba română în procesul de învăţământ ş.a.; s-au fixat termene de aplicare a reglementărilor prevăzute (de pildă, trecerea la grafia latină urma să fie încheiată la 1 ianuarie 1995). În vederea realizării celor propuse, s-au elaborat instrumente de lucru, dicţionare, îndreptare ortografice, manuale etc.[25].

Se declanşase „o activitate ferventă de traducere în viaţă a legislaţiei lingvistice"[26], de punere de acord a limbii române cu statutul de „limbă oficială", chiar dacă climatul social şi politic nu era totdeauna favorabil desfăşurării procesului de repunere în drepturi şi reabilitare a limbii române.

Procesul a fost frânat de decizia parlamentară (din vara anului 1994) de a reboteza „limba moldovenească" limbă oficială a Republicii Moldova, decizie care satisface curentul de contestare – neştiinţifică[27] – cu argumente naiv sau intenţionat false[28] a caracterului românesc al limbii populaţiei majoritare, opinie favorizată de schimbările politice la nivelul conducerii de stat.

Modificarea denumirii semnalizează o schimbare a atitudinii oficiale încurajând nerespectarea legislaţiei lingvistice şi tot felul de măsuri manipulatoare în defavoarea limbii române: este neglijat articolul 7, care impunea „cunoaşterea limbii oficiale de către

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

toţi funcţionarii de stat în măsura îndeplinirii obligaţiilor”[29], se vorbeşte tot mai mult limba rusă în instituţii, inclusiv în şcoli. S-a înfiinţat „Universitatea Slavă”, o nouă instituţie de învăţământ superior în limba rusă[30] etc.

Altfel de dificultăţi apar în relaţiile cu autoproclamata regiune „autonomă” transnistreană, care adoptă o politică şi legislaţie lingvistică proprie: recunoaşte trei limbi „oficiale” (rusa, ucraineana şi „limba moldovenească”), iar scrierea în această limbă se face cu slove ruseşti; la federalizare aspiră şi găgăuzii (care reprezintă 2% din populaţia – de 4 milioane – a Republicii Moldova[31]), iar în Găgăuzia (unde găgăuzii reprezintă 47%) se acceptă ca limbi oficiale găgăuza, rusa şi limba moldovenească.

În general, predarea limbilor celorlalte minorităţi se face în rusă, care îşi păstrează astfel rolul de (principal) mijloc de comunicare interetnică.

Efectele „relaxării” în raport cu legislaţia lingvistică a Republicii Moldova sunt înfăţişate în numeroase studii şi articole.

Împotriva acestor obstacole limba română din Republica Moldova se află pe drumul cel bun: o dovedesc progresele în desăvârşirea variantei literare, pe care le constatăm în modul de exprimare a intelectualilor din Basarabia, în prezentarea numeroaselor publicaţii periodice, în textele ştiinţifice sau literare[32], în emisiunile televizate. Toate acestea nu pot rămâne fără ecou în ansamblul comunicării sociale. Numărul cunoscătorilor de limba română sporeşte fie şi prin simplul fapt că a apărut o motivaţie deloc neglijabilă de *a cunoaşte* (şi folosi) limba română. E firesc ca în noul cadru creat după 1989 numeroşi cunoscători *pasivi* ai limbii române (categorie inevitabil numeroasă în situaţiile de bilingvism, spontan sau instituţionalizat[33]) să devină cunoscători *activi*, sporind astfel, în mod firesc, ocaziile de utilizare a limbii române în comunicarea interetnică.

Progresul trebuie evaluat în raport cu creşterea numărului vorbitorilor de limba română şi nu în perspectiva micşorării numărului cunoscătorilor limbii ruse.

Nu trebuie uitat că schimbările în limbă sunt foarte lente, că deprinderile comunicaţionale se modifică şi ele în timp şi implică schimbări statornic înrădăcinate de tradiţie şi mentalitate, schimbări în care legislaţia şi politica lingvistică intervin numai ca factori favorizanţi sau defavorizanţi. Dovadă chiar limba română, care, după 150 de ani de utilizare îngrădită şi evoluţie distorsionant dirijată, regăsindu-şi făgaşul firesc, a reuşit într-un deceniu să depăşească handicapul principal prin consolidarea unei variante literare esenţiale în exercitarea funcţiei de *limbă de stat*. Ceea ce dovedeşte vitalitatea limbii şi, nu în ultimul rând, judicioasa şi perseverenta activitate a specialiştilor şi a intelectualităţii de limba română din Republica Moldova.

NOTE

[1] Raporturile dintre limba română şi „limba (romanică)” din Republica Moldova („limba moldovenească”) au constituit obiectul unor conferinţe ştiinţifice şi sesiuni academice, vezi, de pildă, Academia Română, *Limba română şi varietăţile ei locale*, 1995, Bucureşti; Editura Academiei Române şi Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea „Al.Ioan Cuza”, *Probleme actuale de lingvistică română*, 2000, Chişinău; U.S.M. (în continuare LRVL şi PALR).

[2] Statisticile oficiale fac distincţie între etnicii care se declară „români” şi cei care se consideră „moldoveni”.

[3] Studierea bilingvismului, abordată la început mai ales din perspectiva efectelor pe care contactul dintre limbi îl are asupra evoluţiei lor, a revelat complexitatea condiţiilor şi diversitatea factorilor implicaţi de realizarea acestei modalităţi de comunicare (cf. pentru o prezentare de ansamblu, A.Martinet, *Éléments de linguistique générale*, 1963, Paris; Armand Colin, p.150 şi urm.) în care se realizează această modalitate de comunicare; o cuprinzătoare sinteză bibliografică a problemei oferă M.Sala în *Limbi în contact*, 1997, Bucureşti, Editura Enciclopedică, p.30 şi urm.).

[4] În numeroasele discuţii referitoa-

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)

re la raporturile lingvistice existente pe teritoriul Republicii Moldova s-a vorbit de „bilingvism socialist" (cf. Gh.Cojocaru, *Colapsul U.R.S.S. şi dilema relaţiilor româno-române*, 2001, Bucureşti, Omega, p.3), de „bilingvism armonios", de „bilingvism naţional-rus" şi „ruso-naţional".

[5] Pentru scurt timp (1818-1828) prin Regulamentul organizării administrative a Basarabiei [cf. Silviu Berejan, *Varietatea moldovenească a vorbirii orale româneşti şi limba scrisă (corelaţia românesc-moldovenesc, cu referire la realităţile glotice)*, în LRVL, p.38] se acordă calitatea de *limbă oficială* şi „limbii moldoveneşti".

[6] Limba română este tolerată în şcoli până la mijlocul sec. al XIX-lea, după 1867 limba română nu se mai predă în şcoli (cf. I.Nistor, *Istoria Basarabiei*, Ediţie şi studiu bio-bibliografic de St. Neagoe, 1991, Bucureşti, Humanitas).

[7] Cf. Irina Livezeanu, *Pentru mine farmecul Chişinăului constă tocmai în multiculturalismul lui,* în „Contrafort", 2002, nr. 4-5, 14/2.

[8] Cf. V.Guţu Romalo (1994), *Raporturile dintre limba literară şi graiurile limbii române*, în LRVL, p.50.

[9] Cf. G.Ţepelea, *Raţiunile politice ale unei „teorii lingvistice"*, în LRVL, p.32.

[10] Luările de atitudine şi consecinţele acestei decizii sunt pe larg analizate de A.Ciobanu (*Situaţia lingvistică în Republica Moldova la cel de al optulea an de funcţionare a legilor despre limbi*, în PALR, p.10 şi urm.).

[11] Cf. Eug. Beltechi, *Limbă literară şi literatură dialectală*, în LRVL, p.92 şi urm.

[12] Vezi în acest sens, L.Colesnic, *Glotonimul românesc-moldovenesc în paginile materialelor arhivistice din Basarabia (1812-1918)*, în PALR, p.45 şi urm.

[13] Apud L. Colesnic, *art. cit.*, p.49.

[14] N. Mătcaş, *Unitate de limbă – unitate de neam*, în LRVL, p.123 şi urm.

[15] *Identitatea limbii şi poporului român,* în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2002, nr.10, p.3.

[16] Cf. L.Colesnic, *art.cit.*, p.47.

[17] Intenţia este clar exprimată încă spre sfârşitul sec. al XIX-lea, cum reiese de pildă dintr-un document din 1873: „trebuie prin mijlocul şcolilor să ne grăbim a face ca măcar jumătate din ţăranii moldoveni să devie ruşi. Spre această ţintă tinde tocmai sistemul de învăţământ public adoptat acum de ocârmuire" (apud. I.Nistor, *op.cit.*, p.257).

[18] Vezi, de pildă , Vl. Pohilă, *Limba română din R. Moldova între primejdii şi speranţe*, în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2003, nr.1, p.15: „Liste cu asemenea lexeme şi ortograme (interzise) erau transmise... la edituri, în redacţii de ziare şi reviste, la Radio şi TV, la teatre, în sălile de spectacole etc.".

[19] V.Guţu Romalo, *art. cit.*, p.50.

[20] Procesul de „făurire" a limbii culte „moldoveneşti" cunoaşte şi un scurt interludiu (1933-1938) în care – din motive propagandistice – s-a scris cu caractere latine şi utilizându-se o limbă mai apropiată de varianta cultivată a limbii române a statului român; încercarea a fost curând abandonată (G.Ţepelea, *art. cit.*, p.32).

[21] Cf. V.Guţu Romalo, *„Neologismul" în limba română,* în Comunicările „Hyperion", 1944, Bucureşti, p.133 şi urm.

[22] „Din 1945 până în vara anului 1989 limba română nu a fost considerată ca limbă oficială în ex-R.S.S.M. Locul ei îl ocupase limba rusă" (A.Ciobanu, *art. cit.*, p.9).

[23] S. Berejan, *Limba română în Republica Moldova: condiţii de funcţionare*, în PALR, p.34 şi urm.

[24] Gr.Brâncuş, *Vitalitatea limbii române*, în LRVL, p.58.

[25] S-au publicat manuale, dicţionare şi numeroase lucrări destinate cultivării exprimării, sprijinirii procesului de extindere a variantei culte, între care excelentul *Dicţionar de dificultăţi* (2000, Ed. Arc – Ed. Museum) al lui Andrei Crijanovschi.

[26] A.Ciobanu, *art. cit.*, p.10.

[27] Motivarea deciziei este că „legea fundamentală trebuie să reflecte voinţa politică a maselor şi nu adevărurile ştiinţifice" (A.Ciobanu, *art. cit.*).

[28] Vezi Gh.Mihăilă, *Implicaţiile cultural-istorice ale dihotomiei „român-moldovenesc"*, în LRVL, p.63-82.

[29] A.Ciobanu, *art. cit.*, p.23.

[30] Idem, p.28.

[31] Vl. Pohilă, *Limba română din R. Moldova între primejdii şi speranţe*, în „Limba Română", Revistă de ştiinţă şi cultură, Chişinău, 2003, nr.1, p.13.

[32] Vezi, de pildă: „Limba Română", „Mesager", „Contrafort", pentru a nu menţiona decât câteva titluri.

[33] Cf. Vl. Pohilă, *art. cit.*, p.13: „circa 10-15% din rusolingvii de la noi ar cunoaşte într-o anumită măsură limba română".

BDD-A20902 © 2003 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:58 UTC)